

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

A társadalomtudományok szakbibliográfiáinak néhány kérdése

A társadalomtudományokról (ideértve a filológiát és a művészetek tudományát is) nyújtott tájékoztatás, e kutatási területek irodalmának visszatekintő és folyamatos feltárása, vitathatatlanul társadalmi szükségletet elégít ki. E tudományágak művelői számára talán még döntőbb jelentőségű az irodalom, az írott források rendszerező feltárása, az azokkal való megismerkedés, mint a természettudományok és az alkalmazott tudományok művelői esetében. A természettudományok és az alkalmazott tudományok területén kívül eső tudományok művelőinek kutatói tevékenysége nagyrészt az írott források feldolgozásából, új írásművek létrehozásából áll. A kísérlet, a laboratóriumi munka, mely a természettudományok és az alkalmazott tudományok művelőinek az irodalom feldolgozásával egyenértékű tevékenysége, a társadalomtudományokban csak egyes tudományágak esetében képezi a tudományos munka lényeges alkatelemét.

A természettudományok és alkalmazott tudományok esetében az irodalom ugyanis többnyire „beszámoló” jellegű, vagyis végzett kutatásokról értesít, míg a társadalomtudományok esetében igen gyakran a bibliográfiák által feltárt írásművek képezik magának a kutatásnak tárgyát, vagyis elsődleges dokumentum értékűek.¹

Az irodalom feltárásával kapcsolatban is — sok közös vonás mellett — mások a társadalomtudós igényei, mint a természettudósé. A történeti jellegű stúdiumokkal foglalkozó számára egy általában jelentéktelennek, efemer értékűnek tekintett írásmű értékes „adalék” lehet, míg a természettudós aktuális problémájának megoldása szempontjából ilyenek feltárására nem tart igényt.

A társadalomtudományok nagy részének történeti alapozottsága nagyobb mértékben indokolja és teszi szükségessé a retrospektív feltárást, nem úgy, mint a természettudományok esetében, ahol a kurrens bibliográfia és annak különböző formái — ideértve a referáló folyóiratokat is — általában nagyobb jelentőségűek, hiszen ezek tárják fel a legfrissebb „beszámolókat”. A természettudományok és alkalmazott tudományok művelője, gyakran ellentétben a társadalomtudományok művelőivel, a kurrens irodalom feltárása során elsősorban az új eredményekről beszámoló primér irodalom feltárására tart igényt.

Ezek a jól megfigyelhető jelenségek a következőket eredményezték:

I. a retrospektív bibliográfia szerepe jelentősebb a társadalomtudományokban, mint a természettudományokban és alkalmazott tudományokban. Ennek következtében:

¹ Ld.: JORDAN, Philip D.: *The historian and the contemporary problem of bibliographic techniques*. Amer. Doc. 10. vol. 1959. 4. no. 267–269. 1.

2. a társadalomtudományi szakbibliográfiák száma messze felülmúlja a természettudományi és alkalmazott tudományi bibliográfiák számát. A szakirodalomban eddig közölt igénykutatások kimutatták, hogy igen gyakran egyetlen, a primér irodalmat megbízhatóan feltáró kurrens bibliográfia vagy referáló folyóirat a természettudományok vagy alkalmazott tudományok művelőinek irodalomfeltárás iránti igényét kielégíti,² ezzel szemben a társadalomtudományok művelői kiterjedt, sokrétű bibliográfiai apparátussal kénytelenek dolgozni.

3. A nemzeti szakbibliográfia szerepe a társadalomtudományok esetében nagyobb jelentőségű, mint a természettudományok vagy alkalmazott tudományok esetében. Ez utóbbiak művelése során fokozottan érvényesül az az igény, hogy a feltárt irodalom nemzetközi legyen. E tudományok művelőit ui. csak másodsorban érdekli, hogy az adott problémának mi az egy nyelven vagy egy országban megjelent irodalma. Elsősorban azt kívánják, hogy egy adott kérdés legmegbízhatóbb irodalmát tárják fel számukra és azt tegyék hozzáférhetővé.

A társadalomtudományi, főleg a filológiai és művészeti kutatás azonban igen gyakran egy földrajzi egységgel vagy nyelvvel kapcsolatos irodalom feltárását igényli. De nemcsak a nyelvészeti, irodalomtörténeti, történeti vagy földrajzi kutatás bizonyos területeire kell gondolnunk, hanem a filozófiatörténet, tudománytörténet, közgazdaságtudomány, statisztika, politika, jogtudomány és művészettörténet nem is jelentéktelen kutatási részterületeire. Tehát a nemzeti vagy az egy nyelven megjelent irodalom feltárása — a nemzeti szakbibliográfia — tényleges igényt elégít ki.

4. Mivel — mint említettük — a társadalomtudományok művelői a nem elsőrendűen forrásértékű irodalom feltárására is gyakran igényt tartanak, a társadalomtudományi bibliográfiák által feldolgozott anyag jellegében is különbözik a természettudományi szakbibliográfiák által feldolgozott anyagtól.

Igaz, a szakbibliográfia egyik jellegzetessége, hogy szükségszerűen válogató, de a társadalomtudományok esetében ez a válogatás még oly mértékben sem köthető szabályokhoz, annyira sem „mechanizálható”, mint a természettudományok vagy alkalmazott tudományok esetében. A természettudományok és alkalmazott tudományok bibliográfusa gyakran szorítkozhatik arra, hogy majdnem kizárólag a primér irodalom feltárására törekedjék. E módszer követezése a társadalomtudományok esetében többnyire nem célravezető. A szakbibliográfia készítőjének a szekundér értékű irodalomból való válogatás tehát egyik legnehezebb feladatává vált. Felelősségteljes is ez a feladat, mert az irodalom válogatása, a feltárás módja biztosítja a szakbibliográfiai munka pártosságát. Úgy érezzük, hogy a válogatás szempontjai, — legyen a bibliográfia retrospektív vagy kurrens, nemzetközi vagy nemzeti, — még további tisztázásra szorulnak.³

Azt az alapigazságot, hogy a bibliográfia az irodalom társadalmi hasznosításának eszköze, nem minden szakbibliográfiai vállalkozásunk vette kellően tekintetbe. Nem sikerült minden esetben tisztáznunk, hogy kinek számára kívánjuk hasznosítani a szakirodalmat és a bibliográfiák által feltárt anyagot

² Ld.: *Proceedings of the International Conference on Scientific Information*, Washington, Nov. 16–21. 1958. Washington, 1959. vol. 1.-ben közölt igényfelmérési adatokat, továbbá: MERYAT, Jean: *Rapport sur les principes généraux de travail bibliographique international*. Paris, 1957. 4. és köv. 1.

³ Szerző egy készülő tanulmánya a dokumentum jellegének kérdéseivel foglalkozik.

nem mindig vizsgáltuk meg kellő gonddal abból a szempontból, hogy hasznos-e a szakbibliográfia potenciális felhasználója, az elsősorban primér irodalmat igénylő szakember vagy leendő szakember számára.

Ez a jelenség megfigyelhető azoknak a bibliográfiáknak esetében, melyek az országhatár és időhatár keretén belül a teljesség igényével léptek fel.

Az előzőekben néhány olyan jelenségre kívántuk a figyelmet felhívni, amelyek a társadalomtudományok irodalmát feltáró bibliográfiákra általában jellemzőek. A következőkben mindenekelőtt az egyes bibliográfiai műfajokkal kapcsolatos néhány általános problémát kívánunk felvetni.

I.

Bibliográfiai bevezetők

A retrospektív bibliográfiák között igen fontos szerepet töltenek be az ún. bibliográfiai bevezetők, a kalauz jellegű bibliográfiák. Céljuk a kezdő kutatók, a szaktárgyat tanuló egyetemi hallgatók tájékoztatása arról, hogy a tudományág műveléséhez milyen segédeszközök állnak rendelkezésre és hogy melyek azok a kézikönyvek, forráskiadványok, fontos részmonográfiák, melyek lehetővé teszik a tudományágban az elmélyedést.

Az ilyenfajta bibliográfiának, mely egyben többé-kevésbé betölti a másodfokú bibliográfia szerepét is, nagy a jelentősége. Pártosan, kritikailag tárhatja fel az irodalmat, elősegítheti a magasabbfokú önképzést azáltal, hogy megismerteti egy tudományág kutatásának módszertanával.⁴ Elősegítik az ilyen bibliográfiai bevezetők azt, hogy az egyetemi hallgatók képessé váljanak az önálló tudományos munkára, ami oktatási reformunknak is egyik fontos célkitűzése.

A társadalomtudományok területén ilyen kalauz jellegű bibliográfia eddig alig jelent meg. Ezek közül az egyik Rózsa György munkája: *A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei* (Bp. 1959.). Bár ez a munka kitűnően sikerült, használhatónak is bizonyult, a példát eddig még nem követték. A Budapesti Egyetemi Könyvtár egyik kiadványa, a *Magyarország XX. századi történetének tanulmányozásához szükséges bibliográfiák és segédkönyvek válogatott bibliográfiája* (Bp. 1954.) csak egy kutatási részterület tanulmányozásához nyújt kalauz jellegű segítséget.

Igaz ugyan, hogy amennyiben rendelkezésre áll egy tudományág összefoglaló retrospektív bibliográfiája, azaz bibliográfiai szintézise, talán mellőzhető a bibliográfiai bevezető és igaz az is, hogy nehéz különbséget tenni az összefoglaló retrospektív bibliográfia és a bibliográfiai bevezető között. Így pl. a MTA Történettudományi Intézetének történeti bibliográfiáit és KOSÁRY Domokos bibliográfiáit nyugodtan ide is sorolhatjuk, mert egyforma haszonnal

⁴ TARAMANOV, D. D.: *Ob osnovnih vidah bibliografii*. Szov. Bibliogr. 1960. 5(63). 30—36. I. KARIMULLIN, A.: *Populjarizacija bibliograficeszkih znanij szredi szudentov*. Iz opita rabotü naucsnoj biblioteki im. N. I. Lobacevszkogo Kazanszkogo Goszudarsztvennogo Universziteta im. Ul'janova-Lenina. Bibliotekar' (Moszkva). 1956. 2. no. 40—41. I. BUECHLER, J.: *Training in bibliography and research*. Higher Educ. 29. vol. 1958. 213—216. I. STOKES, ROY: *The teaching of bibliography*. Libr. Trends. 7. vol. 1959. 4. no. 582—591. I. CLEMONS, JOHN E.: *Teaching bibliographic sources and styles to graduate students*. Coll. Res. Libr. 17. vol. 1956. 5. no. 403—408. I.

forgatja azokat a kezdő kutató és egy, valamely részprobléma irodalmát kereső szakember.

Nem vitás, hogy a társadalomtudományok úgyszólván minden ágának oktatásához, megismertetéséhez az egyik legfontosabb segédeszköz a bibliográfiai bevezető. Fontos teendő tehát minden tudományág területén az ilyen irányú tevékenység elindítása. Pl. egy bibliográfiai kalauz a marxizmus—leninizmus tanulmányozásához, valamennyi tudományág művelőjének fontos támaszává válhat és hozzájárulhat az egész társadalomtudományi kutatás elvi szilárdságának továbbfejlesztéséhez.

A bibliográfiai bevezető vagy kalauz a tudományág műveléséhez szükséges bibliográfiai alapismereteket terjeszti. Ha ennek szükségességét felismerjük, úgy elismertük a bibliográfiai alapismeretek oktatásának szükségességét is. E téren történtek már egyes kezdeményezések. Egyetemek, főiskolák egyes karain és tanszékein megismertetik a hallgatókkal az oktatott tudományág bibliográfiai apparátusát. Az egyes tudományágakkal kapcsolatos bibliográfiai ismeretek oktatásának kötelezővé tétele a tanulmányi színvonal emelésének egyik feltétele.

II.

Retrospektív bibliográfiai szintézisek

Az egy tudományág irodalmát összefoglaló retrospektív bibliográfia a társadalomtudományok területén igen jelentős szerepet tölt be. Mind a lajstromozó jellegű bibliográfiák, mind pedig a nagy bibliográfiai szintézisek és kritikai jellegű retrospektív bibliográfiák a tudományos kutatás eredményességét segítik elő.

A szakirodalom mennyiségi növekedése, az igények és a kutatási területek differenciálódása a lajstromozó és kritikai retrospektív bibliográfiák legkülönbözőbb válfajait hozták létre.

A nemzetközi művelés tárgyát képező, hatalmas irodalmat felmutató tudományágak retrospektív bibliográfiái, mivel a tudományág teljes irodalmának feltárása szinte leküzdhetetlen nehézségbe ütközik — egyes vállalkozásoktól eltekintve — a retrospektív feltárást egy-egy nyelvterület, ország, vagy téma szakirodalmának feldolgozására korlátozták.⁵

Az eddigi magyar retrospektív szakbibliográfiai tevékenység tekintélyes része — a bibliográfia jellegű nyomtatott szakkönyvtári katalógusok kivételével — egy szaktudomány magyar irodalmának feltárására irányul. A dualizmus korában és a két világháború között tekintélyes számú igen értékes ilyen társadalomtudományi bibliográfia jelent meg. Ezeknek egy része a magyar könyvtörténet szempontjából igen értékes feltáró munkát végzett. Elég, ha itt BALLAGI Aladár, KUDORA Károly, HAVAS Rezső, DÓCZY-WELLMANN-BAKÁCS bibliográfiáira gondolunk. E bibliográfiák a magyar tudománytörténet szempontjából is igen jelentősek. Az effajta szakbibliográfiai tevékenység szervezett formát akkor nyert, amikor az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ — OKBK — az 1930-as években megindította *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája* című sorozatát. E sorozat az 1901—1925

⁵ WALFORD, A. J.: *The plight of the subject bibliographer*. Libr. Rev. 1960. 134. no. 403—408. 1.

között megjelent tudományos irodalmat számos tudományág területén regisztrálta. A sorozat egyes darabjainak folytatásai is megjelentek, egy részük még a felszabadulás előtt, mások felszabadulásunk után. Ilyen BORZSÁK István: *A magyar klasszika-filológiai irodalom 1926—1950.* (Bp. 1952) c. munkája.

A felszabadulás után hasonló szerkesztési alapelvek figyelembevételével jó néhány bibliográfia készült el. Ilyen a *Tervgazdasági statisztikai és számveteli bibliográfia* (Szerk. HAJDU Elemérné, HÁMORI Béla, HARASZTHY Gyula. Bp. 1955. ugyanaz mint kurrens bibliográfia 1956), *A magyar népművelés 10 éve* (1—3. köt. Bp. 1956—57), BIRÓ Béla: *A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája* (Bp. 1955), STAUD Géza: *Magyar színészeti szakkönyvek bibliográfiája, 1945—1960* (Bp. 1960) — ez a munka a szerző felszabadulás előtt megjelent bibliográfiájának folytatása — és MOLNÁR Zoltán négy füzetben megjelent *Magyar Sportkönyv és folyóiratközlemény bibliográfiája* (Bp. 1959).

E bibliográfiák általános jellemzője, hogy az időhatáron belül általában csak a Magyarország területén megjelent irodalmat veszik tekintetbe.

Egy, a múltban elhanyagolt, de számunkra igen fontossá vált kutatói terület retrospektív nemzeti szakbibliográfiáit jelentik a Munkásmozgalmi Intézet, illetve a Párttörténeti Intézet bibliográfiai kiadványai. (PRÁGER Miklós: *Marx és Engels műveinek magyar bibliográfiája.* Bp. 1953., FORGÁCS Sándorné: *V. I. Lenin műveinek magyar bibliográfiája.* Bp. 1960. és a két részben megjelent *Magyar munkásmozgalmi bibliográfia 1848—1948.* Bp. 1949.)

A felsorolt bibliográfiák elsődleges célja egy meghatározott időszak magyar irodalmának retrospektív lajstromozása volt. Minden esetben a megjelenés ideje és helye az anyag kiválasztásának egyik legfontosabb kritériuma és néha ez a csoportosítás alapja is.

A magyar történelem bibliográfiai apparátusa általánosabb szempontú retrospektív bibliográfiákkal gazdagodott. A magyar bibliográfiai irodalom két kiemelkedő alkotása a felszabadulás után a magyar történelem retrospektív feltárásával kapcsolatban jött létre. Gondolok itt a Történettudományi Intézet *Magyar történeti bibliográfiájára 1825—1867*, melyet I. TÓTH Zoltán szerkesztett és melynek 1960-ban jelent meg IV. kötete, a KEMÉNY G. Gábor szerkesztette nemzetiségi bibliográfia és KOSÁRY Domokos *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* (1—3. köt. Bp. 1951—1958) c. munkájára. A magyar történelem retrospektív bibliográfiája e két mű révén 1867-ig rendelkezésünkre áll, bár a Történettudományi Intézet bibliográfiájának mutatói még ma sem jelentek meg, ezek nélkül pedig e kitűnő bibliográfia csak nehezen használható.

Az összefoglaló jellegű retrospektív bibliográfiai tevékenység e vázlatos áttekintése arról győz meg bennünket, hogy két kérdést kell felvetnünk.

1. Van-e teendőnk egy tudományág meghatározott időn belül megjelent magyar irodalmának rendszeres lajstromozó jellegű retrospektív feltárása terén?

2. Van-e teendőnk egy-egy tudományág összefoglaló jellegű kritikai retrospektív feltárásával kapcsolatban?

II/1. Ha arra az álláspontra helyezkednénk, hogy a teljes magyar nyomtatványtermés rendszerező retrospektív feltárása a magyar nemzeti bibliográfia feladata, mivel az kellő tájékoztatást nyújt az általa feldolgozott periódus magyar szakirodalmáról, úgy lehet, hogy helyes elvi álláspontot foglalnánk el, de a feladatot, egy periódus magyar irodalmának lajstromozó feltárását,

melynek szükségessége a társadalomtudományok területén vitathatatlan, nem sikerülne megoldani. Ennek oka egyszerűen az, hogy jelenlegi retrospektív nemzeti bibliográfiáink „fehér foltjai”, továbbá a meglévők időrendi vagy betűrendi beosztása nem teszik lehetővé egy tudományág irodalmának áttekintését, nem is beszélve arról, hogy a periodikákban megjelent irodalom rendszerező retrospektív feltárására utoljára SZINNYEI József tett kísérletet.

Az 1959-ben Moszkvában tartott bibliográfiai konferencián Z. L. FRADKINA a retrospektív bibliográfia fő kérdéseiről beszélve kifejtette, hogy a valamennyi tudományág szovjet irodalmát feldolgozó összefoglaló bibliográfiák megalkotása a legközelebbi években feltétlenül a Szovjetunió nagy könyvtárainak a feladata, és hogy a kronológiai folyamatosságot biztosítani kell.⁶

A Szovjetunióban tehát, ahol a nemzeti bibliográfia — a *Knizsnaja Letopisz* — kumulációi rendelkezésre állanak, ahol a szovjet és orosz szakirodalom teljességre törekvő lajstromozó összeállításai segíti a szakemberek munkáját, változatlanul jelentkezik az igény a retrospektív nemzeti szakbibliográfiák teljes rendszerének kiépítésére.

Szerénytelenség lenne azt állítani, hogy a magyar szakirodalom lajstromozó jellegű szakbibliográfiáinak teljes rendszere a tudományos kutatás számára ezzel egyenértékű segédeszköz, azonban a társadalomtudományok művelőinek igen sok esetben szükségük van az ilyen jellegű összeállításokra.

A már felsorolt bibliográfiai összeállítások csak egy-egy szakterületen, néha csak annak egyes ágaiban elégítik ki a szükségletet.

Tudomásul kell vennünk, hogy a cél, az irodalom társadalmi hasznosítása, a bibliográfia pártossága nemcsak a kritikai feltárás, hanem a lajstromozás révén is elérhető. A lajstromozó bibliográfiák pártossága abban nyilvánul meg, hogy helyesen választják ki a szakirodalomnak azt a területét, melynek lajstromozására vállalkoznak. Senki sem vitathatja el a Munkásmozgalmi Intézet, illetve a Párttörténeti Intézet bibliográfiáinak vagy a *Tervegazdasági statisztikai és számviteli bibliográfia* pártosságát, holott ezek lajstromozó bibliográfiák.

Arra sem erőnk, sem lehetőségünk nincs, hogy kiépítsük a retrospektív nemzeti szakbibliográfiák teljes rendszerét, amire a Szovjetunió bibliográfusai vállalkoztak. Teendők azonban az, hogy számba vegyük a tudományos kutatás igényeit, megállapítsuk, hogy mely szakterületeken milyen periódusra vonatkoztatva mutatkozik komoly igény a nemzeti irodalom feltárására, milyen kiadványfajták dolgozandók fel és mennyiben terjedjen ki a feldolgozás a külföldi hungaricára. Nem utolsósorban az is figyelembe veendő, hogy a nemzeti szakbibliográfia mennyiben támogathatja a tudományos kutatás távlati fejlesztési tervében megadott feladatok megoldását.

Véleményünk szerint a szakkönyvtári hálózat a munka szervezeti alapjául szolgálhat.

A szakemberek közreműködése, — aminek szükségességét a Szovjetunióban tartott bibliográfiai értekezletek is hangsúlyozták⁷ — a feldolgozandó terület kijelölésénél, a szerkesztési alapelvek megállapításánál minden bizonynyal eredményes lesz.

Minden tudományág bibliográfusának a tudományág művelőinek igényeit figyelembe véve kell eldöntenie a feldolgozandó nem forrásértékű irodalom

⁶ FRADKINA, Z. L.: *A retrospektív szakbibliográfia fő kérdései a Szovjetunióban*. A szovjet bibliográfia kérdései. Bp. 1961. 39–58. l. (Fordítás.)

⁷ Ld. 6. jegyz.

mértékét. Ez az elbírálás a múltban nem mindig történt kielégítő módon. *A magyar népművelés 10 éve 1945—1954* (1—3. köt. Bp. 1956—57.) c. bibliográfia esetében például a szekundér értékű anyag (napilapok híradásai, cikkei, brosurák stb.) túlbujánzása érezhető.

Feltétlenül szakítanunk kell azzal az általános gyakorlattal, hogy az egy periódus irodalmát feldolgozó nemzeti szakbibliográfiák csak a Magyarország területén megjelent irodalmat regisztrálják. A külföldi hungaricák figyelembevétele semmiképp sem jelenti burkolt nacionalista ambíciók kielégítését. A külföldi hungaricák bibliográfiai feldolgozására kötelez bennünket az a tény, hogy a szocialista tábor országaiban számunkra elengedhetetlenül fontos magyar nyelvű és magyar vonatkozású közlemények jelennek meg. Elsősorban ezek regisztrálására gondolunk. Jellemző egyébként, hogy a frázishazafiság idején, a Horthy korszakban megjelent retrospektív nemzeti bibliográfiák külföldön megjelent magyar vonatkozású műveket nem regisztráltak. A szocialista országok közötti szoros kulturális együttműködés, a tudományos kutatás összehangolásának szükségessége, a magyar tudománytörténet anyagának teljes összegyűjtése egyenesen kötelességünké teszi a külföldi anyag figyelemmel kísérését.

II/2. Egy tudományág irodalmának összefoglaló jellegű kritikai feltárása a társadalomtudományok területén is napról-napra nehezebbé válik. Különösen a nemzetközi művelés tárgyát képező tudományágakat jellemző irodalomáradat, a tudományágon belüli specializálódás a nagy bibliográfiai szintézisek, a „Bibliotheca”-k alkonyát is jelentik. Helyüket elfoglalják a már tárgyalt kalauz jellegű, többé-kevésbé terjedelmes bibliográfiai feldolgozások.⁸

A specializálódás egyik leghagyományosabb és legtermészetesebb útja a társadalomtudományok esetében a kutatásnak egy népre, nyelvre vagy földrajzi egységre való összpontosítása. Az ilyen — egy nép történetére, nyelvére, irodalmára, földrajzára, néprajzára, archeológiájára stb. — irányuló kutatások bibliográfiai szintézisének létrehozatala azonban nemcsak megoldható, hanem megoldandó feladat is.

Nem kívánok itt arra utalni, hogy az ilyenfajta bibliográfiai szintézisek majdnem minden nép bibliográfiai irodalmában igen jelentős szerepet töltenek be; sem arra, hogy a nemzeti tárgyú kutatások részproblémáinak megoldását a bibliográfiai összeállítások milyen hosszú sora segíti, csupán arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy míg a szorosan vett nemzetközi művelés tárgyát képező társadalomtudományok bibliográfiai feltárása ma már nemzetközi együttműködés alapján folyik — a bibliográfiai feltárást nemzetközi szervezetek gondozzák — addig a nemzeti tárgyú kutatások bibliográfiai megalapozása minden nemzet sajátos feladata, azt helyette mások nem végzik el.

A magyar nemzeti tárgyú tudományágak bibliográfiai szintéziseivel nem bővelkedünk.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete idejében ismerte fel, hogy a szocialista történettudomány művelésének, annak a történetírásnak és történeti oktatásnak, melynek középpontjában a nép áll, rendkívül sokoldalú forrásfeltárássra, irodalomfeltárássra van szüksége és korunk, társadalmunk igényeit kielégítő bibliográfiai szintéziseket kezdeményezett.

⁸ A szakbibliográfiák értékelésének, típusainak meghatározásának alapjául KÖHALMI Béla egyetemi előadásainak jegyzetei szolgáltak.

A munka zömét már elvégezték. Hátra van a legújabbkori magyar történelem forrásainak és irodalmának feltárása, aminek azonban a közelebbi múlt értékelése, a levonható tanulságok szempontjából igen nagy jelentősége van.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiai szintézisének hiányát nemcsak a kutatók, hanem a nagyszámú magyar irodalomszakos egyetemi hallgató, pedagógiai főiskolás, gyakorló tanár stb. — vagyis igen széles rétegek — érzik. KOZOCSA Sándor évi bibliográfiai, melyekről még szó lesz a kurrens bibliográfiák kapcsán — jó műszerei a magyar irodalomtörténeti kutatásnak, bár sokan ezeket is bírálják. E kurrens bibliográfia-sorozat azonban nem is kívánja pótolni a hiányzó nagy bibliográfiai szintézist, a bevezetőt a magyar irodalomtudomány és irodalomtörténet forrásaiba és irodalmába, pedig sokan érzik egy magyar *Lanson* vagy *Cambridge bibliography* hiányát. Mivel nincs ilyen bibliográfiai szintézis, az a helyzet állott elő, hogy ma már többször használják a „nagy Pintért”, mint amennyiszser szidják. A magyar irodalomtörténet nagy bibliográfiai szintézisére azonban remélhetőleg nem kell soká várunk. A MTA Irodalomtörténeti Intézetének bibliográfiai osztálya KEMÉNY G. Gábor irányításával az anyag gyűjtésével és rendezésével előre haladt.⁹

A magyar nyelvészet csupán egy igen fontos s újabbban előtérbe került terület bibliográfiai feldolgozásával gazdagodott. BENKŐ Lóránd — LŐRINCZE Lajos: *Magyar nyelvjárási bibliográfia* (Bp. 1951) c. művére gondolok. A szintézis azonban, melynek egy fontos részét képezi a nyelvjárási bibliográfia, e tudományágban sem jött létre.

Magyarország területének régészeti irodalmát egy igen magas színvonalú bibliográfiai szintézis tárja fel. Ez BANNER János — JAKABFFY Imre: *A Közép-Duna medence régészeti bibliográfiája a legrégebb időktől a XI. századig.* (Bp. 1954.)

A magyar néprajz és a földrajz is azok közé a szaktudományok közé tartozik, mely bibliográfiai összefoglalásra vár. SÁNDOR István: *Magyar néprajztudomány 1945—1955* (Bp. 1956) c. kis példányszámban megjelent kitűnő összeállítása nem pótolja a tudományág bibliográfiai szintézisét.

A helyzetkép „fehér foltjai” a teendőket is megmutatják. Ezek röviden foglalhatók össze: A nemzeti tárgyú szaktudományok bibliográfiai szintézisének elkészítése.

A Történettudományi Intézet példája azt mutatja, hogy akadémiai intézeteink kellő szervezés, bibliográfiai osztály létrehozása esetén a legalkalmasabbak arra, hogy ezt a munkát magas szinten elvégezzék. Abban a tudományágban, melynek nincs akadémiai intézete — a néprajzra kell itt gondolni — a szakkönyvtár, jelen esetben a Néprajzi Múzeum Könyvtára válhatik a bibliográfiai szintézis gondozójává. Ha arra gondolunk, hogy ez a könyvtár milyen magas szinten végzi tájékoztató-bibliográfiai munkáját, nem lehet kétség afelől, hogy ha a nagyobb szabású bibliográfiai munka egyéb feltételei biztosítva lennének, a feladatot maradéktalanul el tudná látni. Egyébként az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv a néprajzi bibliográfia készítését kutatási feladatként jelöli meg.

Az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv a humán tudományok és társadalmi tudományok egész sorában (marxista irodalomelmélet, a nemzet

⁹ A magyar irodalomtörténet bibliográfiai szintézisének hiányát csak részben enyhíti a MTA Irodalomtudományi Intézetének az a törekvése, hogy a magyar irodalomtörténeti bibliográfia legnagyobb hiányait pótolja. Ide tartozik a Horthy-korszak alatti emigráns irodalom tervezett bibliográfiájának megindítása.

irodalomtörténetének szintézise, a legújabbkori magyar történet egyetemi tankönyve, a magyar régészet kézikönyve, a magyar zenetörténet értékelő feldolgozása, természetföldrajz és gazdaságföldrajzi kézikönyvek stb.) fő feladatként jelöli meg a tudományág összefoglalóinak elkészítését. E munkák elkészítésének részben előfeltétele, részben mellékterméke a bibliográfiai szintézis. E szintézisek elkészítése tehát a Távlati Tudományos Kutatási Terv végrehajtásának szerves része.

III.

Témabibliográfiák

Annak, hogy a társadalomtudományok területén egy tudományág teljes irodalmának, vagy pedig a tudományág nemzeti irodalmának retrospektív feltárása sikerüljön, a kialakult és többnyire helyes gyakorlat szerint megvannak a maga feltételei. Megfigyelhető az is, hogy a nagy nemzetközi és nemzeti szintézisek ma már többnyire kollektív munka eredményeiként jönnek létre. Ugyanakkor minden nemzet bibliográfiai irodalma állandóan gazdagodik olyan retrospektív társadalomtudományi szakbibliográfiákkal, melyeknek célja a szaktudományon belül egy szűkebb kutatási terület, egy téma — mely gyakran komplex téma — irodalmának bibliográfiai feldolgozása. Az anyaggyűjtés és a feldolgozás az ilyen bibliográfiák esetében többnyire nem korlátozódik sem egy korszak, sem egy földrajzi egység irodalmára. A cél: egy a kutatás tárgyát képező témának a kutató szempontjainak figyelembevételével való feltárása. E bibliográfiák szerzői gyakran a tudományos kérdés feldolgozói, kutatói.¹⁰

A felszabadulás után megjelent magyar szakbibliográfiák egy jó része ilyenfajta irodalom-feldolgozás. Az előző fejezetben már említettünk néhányat ezek közül. A kép teljesebbé tétele végett soroljunk fel néhány további is. GERÉB László: *Munkásélet és munkásmozgalom a magyar irodalomban 1867—1872* (Bp. 1959.), SZERÉNYI Sándor: *Az ipar műszaki fejlesztésének gazdasági kérdései* (Bp. 1956.), FERENCZY Ödönne — RÓZSA György: *Bibliográfia a munkatermelékenység kérdéseiről* (Bp. 1959.), BAKOS József: *A magyar Comenius irodalom* (Sárospatak, 1952—1957.), F. WENDELIN Lidia: *Mozart Magyarországon* (Bp. 1958.), SZENTMIHÁLYI János — DÉRI Miklósné — PÁLVÖLGYI Endre: *Thomas Mann magyarul megjelent művei és a magyar Thomas Mann irodalom* (Bp. 1955.), ALBERT Gábor — D. SZEMZŐ Piroska — VIZKELETY András: *Schiller Magyarországon* (Bp. 1959.), KOZOCSA Sándor — RADÓ György: *A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája* c. sorozat, KOZOCSA Sándor — RADÓ György: *A lengyel irodalom Magyarországon* (Bp. 1956.), KOZOCSA Sándor: *Móricz Zsigmond irodalmi munkássága* (Bp. 1952.), REGULI Ernő: *Írások József Attiláról* (Szeged, 1955.), ide sorolhatjuk az Egyetemi Könyvtár *Bibliográfiák az egyetemi oktatás részére* c. sorozatának úgyszólván teljes egészét, valamint az OSzK *Új bibliográfiai füzetek* c. sorozatát.

A Moszkvában tartott 1959. évi bibliográfiai értekezleten Z. L. FRADKINA a retrospektív szakbibliográfia fő kérdéseiről szólva kifejtette, hogy a Szovjet-

¹⁰ BOURTON, K.: *Subject bibliographies and their compilation*. Aslib Proc. 11. vol. 1959. 1. no. 5—8. 1.

unióban a témabibliográfiák fejlődésében mutatkozó legsúlyosabb hiba a témák megválasztásának esetlegessége.¹¹

Ha ebből a szemszögből kívánjuk megvizsgálni eddigi társadalomtudományi témabibliográfiáinkat, úgy hézagos felsorolásunk nem látszik hiábavalónak. Egyes esetekben a témaválasztás a kutatóintézeti szakkönyvtár — jelen esetben a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Könyvtára — részéről igen helyesen függvénye volt az Intézet kutatási feladattervének. Személyes tapasztalat alapján számolhatok be arról, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár sorozata — *Bibliográfiák az egyetemi oktatás számára* — majdnem minden esetben a tanszékek rendelkezésére, az oktatás és a tanszéken folyó kutatómunka támogatása céljából jött létre. Annak oka, hogy egyes bibliográfiák felhasználása nem történt meg a kívánt intenzitással, a kutatási tervfegyelem lazaságában, a bibliográfiák kis példányszámában, késésében és nem utolsó sorban bizonyára a feldolgozás hiányosságaiban keresendő. Az esetlegesség inkább azoknak a bibliográfiáknak esetében észlelhető, melyek egy évforduló, egy egyéni kutatás melléktermékeként vagy különösebb gyakorlati célkitűzés nélkül jöttek létre. Azonban a hézagos felsorolás alapján is megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb baj témabibliográfiáink körül nem az, hogy témaválasztásuk esetleges, hanem hogy azok száma nem elegendő.

Az irodalomból a gondolattartalmat megadott szempontok szerint feltárni, a bibliográfiai tevékenység legmagasabbrendű megnyilatkozása. Ez a tevékenység az, amiben KÓHALMI Béla a „bibliográfia rangemelését” látja.¹² Ha el is tekintünk annak vizsgálatától, hogy esetleges volt-e témabibliográfiáink tárgyválasztása, azt meg kell állapítanunk, hogy ezt a követelményt — a gondolattartalom határozott szempontú, magasszintű, kritikai feltárását — nem vették tekintetbe.

FRADKINA a témabibliográfiai esetlegességének megszüntetése érdekében felveti a témabibliográfiai koordinálásának kérdését és annak szükségességét, hogy a tervezés és feldolgozás munkájába a szaktudósokat is be kell vonni. A FRADKINA által felvetett problémák — a témabibliográfiai tárgyválasztásának tervszerűsége, a témabibliográfiai koordinálása és a szakemberek bevonása — nálunk is aktuálisak.

Vegyük elsőnek a tárgyválasztás kérdését. Az a tény, hogy az országos bibliográfiai terv és az országos távlati tudományos kutatási terv között szerves kapcsolat nem jött létre, két negatívumra mutat: egyfelől a bibliográfiai megtervezésekor a bibliográfiát készítő intézmények nemigen vették figyelembe a tervezett kutatási feladatokat, másfelől a tudományos kutatómunka irányítói nem gondoskodtak a kutatómunka bibliográfiai megalapozásáról.

Példaként álljon itt néhány társadalomtudományi kutatási feladat az országos távlati tudományos kutatási tervből:

Az ember pszichológiai törvényszerűségének alkalmazása a termelőmunka javításában	58
Az ember pszichológiai törvényszerűségének alkalmazása a bűntüldözésben	58
Az ország természeti és gazdaságföldrajzi adottságainak feltárása	59

¹¹ Ld. 6. jegyz.

¹² KÓHALMI Béla: *A bibliográfia rangemelése*. Magy. Könyvszle. 1961. 77. évf. 2. sz. 129—147. l.

Komplex tudományos vizsgálat a kulturális intézmények területi fejlesztése céljából	59
A társadalom fejlődésének a településekkel szemben fellépő igényeinek meghatározása	60
A munkaigényes tervezési munkák gépesítésének elvi-módszertani előkészítése	62
A szocialista országok közötti gazdasági együttműködés elméleti problémáinak vizsgálata	64
A modern kapitalizmus gazdasági jelenségeinek vizsgálata	65
A gépi fordítások tudományos előkészítése	68
A dialektikus logika kidolgozása	72
Az általános társadalmi törvényszerűségek sajátos érvényesülésének vizsgálata a magyar népi demokratikus társadalomban	73
A marxista szociológia kutatási módszereinek kidolgozása	73

A tizegynéhány feladat kiválasztásánál tagadhatatlanul bizonyos célzatosság érvényesül. A tájékoztató munkában járatos bibliográfiakészítő biznyára meglátja ezekben a lehetőséget bibliográfiák készítésére. A feladatok megjelölése jó címe lehet egy-egy témabibliográfiának. A kiválasztott feladatok megoldása döntően függ az irodalmi források feldolgozásától és ezeknek kritikai feltárása izgalmas bibliográfiai feladat. Ez nem azt jelenti, hogy nem kevésbé vonzó munka az olyan bibliográfiai összeállítás elkészítése, ahol az aránylag csekélyebb mennyiségű irodalom felkutatása jelenti a munka nehezebbik részét. Ez utóbbi feladat ellátása teszi szükségessé egyrészt a másodfokú bibliográfiák fokozott felhasználását a bibliográfiai munkában, másrészt a bibliográfiai munka segédeszközeinek a hazai igényekhez mért feltárását.

Mindez arról győzhet meg bennünket, hogy a témabibliográfiák mennyiségi növekedése, valamint a tárgyválasztás esetlegességének megszüntetése akkor remélhető, ha a bibliográfiai munka szoros kapcsolatot teremt a tudományos kutatómunkával és a kutatás tárgyát képező témák a kutatók igényeinek megfelelően, a kutatásnál érvényesített szempontok figyelembevételével kerülnek feltárássra. Elsősorban az országos távlati tudományos kutatási terv feladatainak megoldását kell bibliográfiai munkával előmozdítani.

A könyvtári hálózat létezése és az egyes tudományágak akadémiai gondozásának ténye elősegítheti a szervezeti alapok megteremtését és a bibliográfiai munkához szükséges szakember-bibliográfus együttműködés kibontakozását.

IV.

Kurrens szakbibliográfiák

A kurrens szakbibliográfia — azaz a legújabb irodalom feltárása — a társadalomtudományok területén a tudományos tájékoztatásnak ugyanúgy fontos eszköze, mint a természettudományok és alkalmazott tudományok esetében.

Ez a felismerés nem egykönnyen vált általánossá. Nálunk még ma is találkozunk olyan felfogással, mely azt vallja, hogy a társadalomtudományokkal foglalkozó amúgy is figyelemmel kíséri szakja legújabb irodalmát, ismeri szakterülete folyóiratait, tehát számára a rendszerező kurrens feltárás, az aktív tájékoztatásnak ez a formája nem sokat jelent. Ellentmond azonban ennek a felfogásnak az a konkrét igény, amely a humán tudományok és a tár-

dalomtudományok művelői részéről jelentkeznek. Igaz ugyan, hogy ez az igény egyelőre a kurrens feltárás bizonyos formáira korlátozódik.

A. N. VEREVKINA az 1959. évi moszkvai bibliográfiai konferencián¹³ a kurrens bibliográfia szovjetunióbeli helyzetéről és feladatairól beszélve az irodalom kurrens feltárásának következő formáit sorolja fel:

- a) tájékoztató kartonok,
- b) expressz tájékoztatás,
- c) bibliográfiai közlönyök,
- d) referáló lapok,
- e) éves és többéves bibliográfiák az egyes tudományágakról.

A megoldandó feladatok között a legfontosabbnak annak megállapítását tartja, hogy a kurrens bibliográfiai tájékoztatás mely formái tekintendők a legeredményesebbnek az egyes tudományágakban. Azt hiszem, senkisésem hajlandó megkockáztatni azt az állítást, hogy *minden* tudományágban szükség van a kurrens bibliográfiai tájékoztatás *minden* formájára. VEREVKINA véleménye szerint például a humán tudományokban a hazai irodalomról adott referáló tájékoztatásra nincs szükség.

A társadalomtudományok esetében nem vitás, hogy azok történelmi alapozottsága következtében a retrospektív feltárás döntő jelentőségű. A kurrens feltáró tevékenység észlelhető lassúsága, esetlegessége, a bibliográfiai tevékenység sok esetben még mindig fennálló szervezetlensége azonban nem annyira annak tulajdonítható, hogy a kurrens bibliográfiai feltárás nem elég fontos, hanem inkább annak, hogy a természettudományok és alkalmazott tudományok gyors iramú fejlődése *elengedhetlenné* tette a kurrens bibliográfiai tájékoztatás megszervezését és hogy a bibliográfiai tájékoztatás gazdasági szükségességgé vált.

Mivel a gazdasági szükségesség tényezője a társadalomtudományok kurrens bibliográfiai feltárása esetében csak nagy áttételek révén érvényesül, tehát a nemzetközi művelés tárgyát képező tudományágak nemzetközi kurrens bibliográfiájának gondozásához szükséges anyagi fedezet is csak ritkán állott rendelkezésre. Az UNESCO felismerve a nemzetközi kurrens bibliográfiák jelentőségét és szerepüket a nemzetközi kulturális együttműködés terén, részben mint kiadó, részben mint a kiadás anyagi támogatója lehetővé tette a nemzetközi kurrens társadalomtudományi bibliográfia rendszerének kiszélesítését.¹⁴

Hazánkban szocialista társadalmi berendezkedésünk megadja annak szervezeti és anyagi lehetőségét, hogy a kapitalista országokban talán mostoha elbánásban részesülő tudományágak művelése kibontakozzék és hogy a fejlődést támogató kurrens bibliográfiai feltáró munka korszerű formákban megnyilatkozzék.

Feladatunk annak vizsgálata, hogy miképpen éltünk a lehetőségekkel és mik a legközelebbi teendőink.

A kurrens szakbibliográfiai munkával kapcsolatban a következő kérdések tárgyalása látszik szükségesnek:

¹³ VEREVKINA, A. N.: *A kurrens bibliográfia helyzete és feladatai a Szovjetunióban. A szovjet bibliográfia kérdései.* Bp. 1960. 13–38. l. (Fordítás.)

¹⁴ *Unesco's programme for libraries and related services 1961–1962.* Unesco B. Libr. 15. vol. 1961. 3. no. 113–118. l. és MERYAT, Jean: *Report on the general principles governing international bibliographical work.* Paris, 1957. 38. l.

1. A hazai szakirodalmi termés kurrens feltárása,
2. A hazai szakirodalom a nemzetközi kurrens bibliográfiában,
3. A külföldi irodalom hazai kurrens feltárása.

A feltárás formáinak kérdését az egyes részletkérdések tárgyalása során látszik legcélszerűbbnek felvetni.

IV/1. A Magyarországon megjelent humántárgyú szakirodalom kurrens feltárása régi hagyományokkal rendelkezik. HELLEBRANT Árpád már 1879-ben elkezdte a magyar filológiai irodalom rendszeres évi regisztrálását az *Egyetemes Philologiai Közönyben* és ennek a regisztráló tevékenységnek szerves folytatása az *Irodalomtörténeti Közleményekben* évente megjelent *Magyar irodalomtörténeti bibliográfia*, majd a KOZOCSA Sándor gondozásában máig élő magyar irodalmi lajstromozás. HELLEBRANT Árpád nevéhez fűződik az esztétikai és művészettörténeti irodalom évi regisztrálásának megindítása is. Voltak hosszabb-rövidebb ideig élő más vállalkozások is, melyeknek célja a hazai szakirodalom egy ágának periodikus lajstromozása volt.

Ezek a vállalkozások valóban hiányt pótoltak és tényleges igényeket elégítettek ki. Könnyen hozzáférhető kurrens nemzeti bibliográfiánk ui. nem volt — a *Magyar Könyvkereskedők évkönyve*, vagy pláne a könyvkereskedői folyóirat, a *Corvina* elsősorban könyvkereskedői érdekeket szolgált, nem volt alkalmas arra, hogy a tudományos tájékoztatás funkcióját betöltse. Az 1936—1941 évek könyvtermését regisztráló félhivatalos kiadvány, az évi *Magyar könyvészet* betűrendes beosztású volt, tehát a szakirodalomról hozzáférhető tájékoztatást nem adott, a jelentőségükben napról-napra növekvő folyóiratközlemények rendszeres regisztrálása pedig felszabadulásunk előtt nem történt meg. Így hát az olyanfajta évi összeállítás, melyben a szakember egy helyen, igényeinek megfelelő csoportosításban találta meg a különböző helyeken megjelent irodalmat, a tudományos tájékoztatás igen fontos eszközeként szerepelhetett. Kétségtelen, hogy minden szakembert elsősorban az érdekel, hogy tudományágának mi a legfrissebb hazai irodalma, ezenfelül ez a hazai irodalom az, ami a legszélesebb rétegek számára a legkönnyebben hozzáférhető.

Jelenleg a társadalomtudományok közül három tudományágban történik meg külön kiadványban a hazai szakirodalom rendszeres kurrens feltárása. A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete évről évre kiadja a NAGY Lajos által szerkesztett *Állam- és jogtudományi bibliográfiát*. Az Országos Pedagógiai Könyvtár *Magyar pedagógiai irodalom* címmel összegezi a hazai pedagógiai irodalmat. KOZOCSA Sándor: *A magyar irodalom bibliográfiája* c. sorozata nemcsak az irodalomtudományi és irodalomtörténeti anyagot regisztrálja, hanem a magyar irodalmi alkotásokat is. KOZOCSA Sándor — RADÓ György: *A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája* c. sorozat megszűntnek tekinthető, hiszen az 1957-ben megjelent s az 1954. év irodalmát regisztráló kötet folytatásával nem rendelkezünk.

A felsoroltakon kívül egyes folyóiratok, *Századok*, *Archeológiai Értesítő*, *Világirodalmi Figyelő*, *Acta Historica* közölnek éves szakbibliográfiai összeállításokat.

E tanulmány II. és III. fejezetében a retrospektív nemzeti szakbibliográfiákról szólva megkíséreltük a nemzeti szakbibliográfiával kapcsolatban néhány elvi kérdés tisztázását. Jelen esetben az a kérdés vetődik fel, hogy mi indokolhatja a nemzeti szakirodalom teljességre törekvő kurrens lajstromozását külön kiadványok formájában olyankor, amikor van kurrens nemzeti

bibliográfiánk, mely lajstromozza a könyveket és a nemzeti bibliográfia szerves részét képező *Magyar Folyóiratok Repertórium*a ugyancsak kurrensen nyilvántartja a tudományos kutatás szempontjából fontos folyóiratcikkeket is.

Lássuk azokat az érveket, amelyek a különálló nemzeti kurrens és teljességre törekvő szakbibliográfia mellett felhozhatók:

a) a nemzeti bibliográfia nem regisztrál egyes olyan kiadványfajtákat, melyeknek kurrens nyilvántartása a tudományág művelője számára fontos. Ha ez így van, — és nem bizonyos, hogy így van, — úgy általában a nemzeti bibliográfia körül van a hiba, melynek korrigálása a nemzeti bibliográfia szerkesztőinek gondja. Ha azonban egy-egy tudományág területén, — jelen esetben a közgazdaságtudomány és a statisztika lehet ilyen, — a nemzeti bibliográfia általános szempontú szelekciója nem kielégítő, úgy természetesen továbbra is fennáll a kurrens nemzeti szakbibliográfia szükségessége.

b) A nemzeti bibliográfia csak a Magyarország területén megjelent szakirodalmat regisztrálja, a kurrens nemzeti szakbibliográfia pedig a külföldi magyar vonatkozású irodalmat is. Ez az érvelés, sajnos, teljesen akadémikus jellegű, hiszen kurrens nemzeti szakbibliográfiáink közül a legtöbb ugyanúgy elhanyagolja a hungaricák regisztrálását, mint ahogy azt a nemzeti bibliográfia teszi. A nemzeti bibliográfia esetében ennek lehetnek, sőt vannak alapos indokai. A megoldás mégis csak a hungarica nyilvántartás általános rendezésétől várható.

c) A nemzeti kurrens szakbibliográfia jelen formájában tulajdonképpen kumuláció, hiszen legalább egy negyedévi, de általában egy évi irodalmat regisztrál, a nemzeti bibliográfia negyedéves, féléves és éves kumulációi pedig nem jelennek meg. Ez a megállapítás lehet szemrehányás a nemzeti bibliográfia szerkesztői felé, de egymagában nem indokolja a kurrens nemzeti szakbibliográfia jelenlegi formáit.

d) A két kiadvány, a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* és a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a nehezen hozzáférhető, kis példányszámban jelenik meg, tehát elkerüli a szakemberek figyelmét. Szükség van ennek következtében a szakemberekhez könnyebben eljutó olyan kiadványra, mely egyenesen a számukra készült. Bár ez az érvelés is némi beavatkozást jelent a magyar nemzeti bibliográfia „belügyeibe”, ez a kérdés megérdemli, hogy kissé hosszabban foglalkozzunk vele.

Fel kell vetnünk a kérdést, kinek a számára készül a nemzeti bibliográfia? Ma már túlhaladott álláspontnak tekinthető az, hogy a nemzeti bibliográfia egyedüli célja a nyomtatványok azonosításához segítséget nyújtani és a nemzeti nyomtatványtermésből egyszerű „darableltárt” készíteni. A nemzeti *sakirodalom* regisztrálása ma már úgyszólván minden nemzeti bibliográfia elsődleges célja. Mi sem bizonyítja ezt világosabban, mint az a tény, hogy minden nemzeti bibliográfia valamilyen szak szerinti beosztásban regisztrálja anyagát. A tényleges helyzet az, hogy szakembereink nem ismerték fel a nemzeti bibliográfia szakbibliográfiai jelentőségét, nem hallatták hangjukat a nemzeti bibliográfia szolgáltatásainak megjavítása érdekében. Nem követelték és nem tették lehetővé azoknak a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak megvalósulását, melyeket pl. a Knizsnaja Palata nyújt. (Recenziók, hírlapi cikkek repertórium, életrajzi repertórium stb.) A külföldi nemzeti bibliográfiák példányszáma — itt is elsősorban a Szovjetunióra kell gondolni — arra mutat, hogy nemcsak a könyvtárak tartoznak a felhasználók közé, hanem a szak-

emberek is nagy számmal veszik igénybe a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat.¹⁵

Nem vitás, hogy a szakembert egy olyan nagy terjedelmű, több részkiadványból összetevődő nemzeti bibliográfiából többnyire annak csak egy része érdekli, és ezért nehézkes annak munkaeszközként való felhasználása. Ez indokolja a kumulációkat, elsősorban pedig a szakanyag kumulációit, melyek összevontan tartalmazzák egy meghatározott periódus különböző nyomtatványfajtákban megjelent szakanyagát. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a szakember igényeit a nemzeti bibliográfia olyan negyedéves, féléves, éves kumulációja elégítheti ki, amely szakonként csoportosítva, a könnyebb kezelhetőség kedvéért esetleg szakonként külön füzetekben jelennék meg. Az ilyen kumulációknak azonban együttes csoportosításban kellene hoznia a *Magyar Nemzeti Bibliográfia*, a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a és a nemzeti bibliográfiai apparátus egyéb termékeinek anyagát.

e) A szakembernek gyorsabb tájékoztatásra van szüksége, mint amilyent a nemzeti bibliográfia nyújt. Ezt a lehetséges érvelést csupán a teljesség kedvéért említjük. Annak bizonyítására, hogy nem érdemes ezzel komolyan foglalkozni, két adat; az 1955. évi magyar irodalom bibliográfiája 1959-ben jelent meg, az *Állam- és jogtudományi bibliográfia* által regisztrált anyag megjelenése és a bibliográfia megjelenésének éve között általában 2 év a spácium.

f) A nemzeti bibliográfia szakbeosztása nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket egy bibliográfia beosztásával szemben a szakemberek támasztanak, tehát szükség van olyan feltárássra, mely tekintetbe veszi a szakember igényeit is.

Ez az érvelés látszik a legsúlyosabbnak. Ha egy bibliográfia az irodalmat nem a szakember igényeinek megfelelő csoportosításban tárja fel, az majdnem értéktelenné válik. Nem lehet célunk a bibliográfiák osztályozási problémáinak vizsgálata. Nem is kívánjuk vitatni a magyar nemzeti bibliográfia osztályozási módjának helyességét vagy helytelenségét, csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy a bibliográfia szakbeosztásának jelentősége olyan mértékben növekszik, mint amilyen mértékben nő a bibliográfia által feldolgozott anyag mennyisége. Egy 20—30 tételből álló jegyzék, bármilyen legyen annak szakbeosztása, áttekinthető és mindenképpen megadja azt a felvilágosítást, amelynek megadását a jegyzék összeállítója célul tűzött ki maga elé. Egy több száz vagy több ezer tételből álló szakbibliográfia természetesen csak akkor lesz áttekinthető, ha a tételek csoportosítása a felhasználó által megkívánt, ill. az általa *megszokott* szempontok alapján történik.

Ezzel kapcsolatban megállapíthatjuk a következőket: 1. A nemzeti bibliográfia által kurrensen nyilvántartott anyag egy-egy szakterületen belül mennyiségileg nem olyan nagy, hogy annak bármilyen szempont szerinti csoportosítása annak áttekinthetőségét lényegesen zavarná. 2. A nemzeti bibliográfia ETO szerinti szakbeosztása megszokottnak tekinthető, így az ahhoz való alkalmazkodás zavartalan lehet. Ehhez még hozzáfűzhetjük azt is, hogy a nemzeti bibliográfiai apparátus által feldolgozott anyag szakszerű rendezése a nemzeti könyvtár és a szakemberek együttműködése alapján is megvalósítható. Legalábbis ezt a tanulságot kell levonnunk a Szovjetunió bibliográfusainak tanácskozásából.¹⁶

¹⁵ WELLS, A. J.: *British National Bibliography*. Ann. Libr. Sci. 4. vol. 1957. 3. no. 73—89. 1.

¹⁶ Ld. 6., 7. és 13. jegyz.

Fentiek alapján összefoglalhatjuk álláspontunkat: a társadalomtudományok esetében a teljes hazai szakirodalom kurrens lajstromozása a magyar nemzeti bibliográfia feladata. Nemzeti bibliográfiai apparátusunknak alkalmassá kell válnia arra, hogy a hazai szakirodalom teljességéről, a nyomtatvány megjelenése után nyomban, könnyen hozzáférhető módon tájékoztassa az érdekelteket és olyan kumulációkat kell létrehoznia, amelyek lehetővé teszik, hogy egy adott periódus teljes hazai szakirodalma könnyen áttekinthető legyen.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezzel egyetlen kérdés: — a hazai szakirodalom regisztráló jellegű kurrens feltárásának kérdése — jutott nyugvópontra. A szakirodalom kurrens *kritikai* feltárása, a tudományos tájékoztatásnak ez a fontos részfeladata nem nyert megoldást. A hazai szakirodalom folyamatos kritikai feltárása olyan feladat, melyet csakis a szakkönyvtárak, a tudományos intézetek bibliográfiai csoportjai tudnak kellő színvonalon ellátni. A tudományos tájékoztatásnak ez a formája a társadalomtudományok területén nálunk meglehetősen elhanyagolt. Nem is annyira hazai szakembereink tájékoztatására van szükség a hazai szakirodalomról, hiszen a lajstromozó bibliográfiai feltárás számukra többnyire elegendő, mint inkább a külföldi szakemberek tájékoztatására. A magyar szakirodalom ilyen céllal történt feltárását a MTA Történettudományi Intézete valósította meg, amikor az idegen nyelvű *Acta Historica*-ban közli a *Répertoire des ouvrages historiques . . . parus en Hongrie* c. összeállítást francia és orosz címfordításokkal. Ez azonban csak egyetlen tudományág magyar termését teszi lajstromozó formában a külföld számára hozzáférhetővé.

1947—48-ban vetődött fel egy *Index Scientiarum Hungaricarum* c. kiadvány gondolata, mely két nyelven — oroszul és angolul — egy társadalomtudományi és egy természettudományi sorozatban, félévenként annotált bibliográfia formájában ismertette volna a magyar tudomány eredményeit. A terv megvalósítása elmaradt. Az azóta eltelt évek folyamán kialakult és megerősödött a magyar könyvtári hálózat, a Magyar Tudományos Akadémia tudományszervezési feladatai kibontakoztak, elérkezett annak ideje, hogy ez irányban kezdeményező lépések történjenek.

Nélkülözzük az egyes periódusok hazai szakirodalmáról a *kritikai bibliográfiai szemle* jellegű összefoglalásokat is. Olyan kiadványfajtákra gondolunk itt, mint az NDK-ban a Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő: *Jahresbericht für deutsche Sprache und Literatur* (Berlin, 1960—), vagy a *Year's Work in English Studies*, vagy a különböző *Forschungsberichte* című kutatási eredményeket összefoglaló szemlékre. Az ilyenfajta kiadványok hasznát, az irántuk mutatkozó igényt szintén vizsgálat tárgyává lehetne tenni.

Végezetül, bár nem tartozik a hazai szakirodalom kurrens bibliográfiai feltárásához, meg kell említenünk azt, hogy a folyóiratok név- és tárgymutatói komoly segítséget jelentenek a bibliográfiai tájékozódásban és a bibliográfiai munka hatékony segítői. Kár, hogy nagy társadalomtudományi folyóirataink név- és tárgymutatói csak vontatottan vagy egyáltalán nem jelennek meg. Az Irodalomtörténeti Intézet gondozásában megjelent *Nyugat repertórium* sikere pedig figyelmeztet az ilyen összeállítások szükségességére.

IV/2. A nemzeti kurrens szakbibliográfiák szükségességét azzal is szokták indokolni, hogy az ilyen bibliográfiák teszik lehetővé egy ország szakirodalmának a nemzetközi szakbibliográfiák rendszerében való szereplését. Ez a megállapítás feltétlenül helytálló, bár hozzá kell tenni: ha az a célunk, hogy

nemzeti szakirodalmunk termékei a nemzetközi nyilvántartásokba bekerüljenek, úgy ennek vannak más, közvetlenebb és talán nagyobb sikerrel kecsegtető módjai is. Elsőként, — bár nem bibliográfiai probléma, — valamelyik világnyelven való publikálást kell említeni. A társadalomtudományi nemzetközi kurrens szakbibliográfiákat vizsgálva szembeötlő az a tény, hogy a magyar anyagból elsősorban azok a cikkek kerülnek regisztrálásra, melyek a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő valamelyik idegen nyelvű *Actában* jelentek meg, — bár mint látni fogjuk, ezek is gyakran hiányosan.

A hazai szakirodalom külföldi megismertetésének másik módja az idegen nyelvű bibliográfiai feltárás. Erről már tettünk említést.

A harmadik és talán leghatékonyabb módszer a közvetlen kapcsolat megteremtése a nemzetközi kurrens bibliográfiák szerkesztőségével. Ez a társadalomtudományok esetében azért is látszik fontosnak, mert e tudományok nemzetközi kurrens bibliográfiáinak szerkesztői általában nem járnak el az anyaggyűjtés tekintetében azzal a gondossággal, mint a természettudományok és alkalmazott tudományok nemzetközi primér bibliográfiáinak szerkesztői, akik fontosnak tartják, hogy az anyaggyűjtés és a referálás bázisa lehetőleg széles legyen. A társadalomtudományok esetében a nemzetközi anyagot regisztráló kurrens bibliográfiák többnyire szekundér bibliográfiák.

Rózsa György 1960-ban a *Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményeiben*, majd külön is megjelent *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban* című tanulmánya kitűnő és világos képet ad arról, hogy miként szerepel a magyar társadalomtudomány a világszervezet kiadványaiban. Ezek között talán a legjelentősebbek a bibliográfiai kiadványok. „Társadalomtudomány alatt itt a társadalmi tudományok azon ágazatai értendők, amelyek az UNESCO-nál a „sciences sociales” fogalomkörébe tartoznak.” E tudományágak területén az UNESCO a nemzetközi kurrens bibliográfiai feltárás kezdeményezője és gondozója, tehát a Rózsa György által végzett elemzés e tudományágak irodalmának nemzetközi kurrens nyilvántartásáról, illetve a magyar anyag azokban való feldolgozásáról hiteles képet ad. Ez a kép meglehetősen sötét. A vizsgálódások néhány eredménye:

A *Current Sociology* c. bibliográfiában Magyarország sem mint forrás, sem mint a tájékoztatás tárgya nem szerepel.

Az *International Bibliography of Economics* 2. kötete Magyarországról 18 tételben tájékoztat, amelyből 10 nyugati forrás. Amióta azonban a magyar adatokat ehhez a bibliográfiához a Központi Statisztikai Hivatal és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtárai szolgáltatják, amit az V. kötet bevezetőjében az UNESCO elismeréssel nyugtáz, a Magyarországgal foglalkozó tételek mennyisége és minősége valamennyi megelőző kötettel szemben vagy más UNESCO kiadványokkal szemben szembetűnően megjavult.

Ennek az aktív közreműködésnek a hiánya viszont megmutatkozik az *Internasional Bibliography of Sociology*ban, mely mindössze 3 magyar folyóirat anyagát dolgozza fel. A népi demokráciák egyébként ebben a bibliográfiában mostoha elbánásban részesülnek. Csehszlovákia 5, Lengyelország 6, Románia 1, az NDK 1 folyóiratszámával szerepel. A szovjet folyóiratok természetesen megfelelően vannak reprezentálva, a kiadvány 26 szovjet folyóirat anyagát ismerteti.

Az *International Bibliography of Political Science* 6. kötete 5 magyar folyóirat anyagát dolgozza fel.

A néprajzi bibliográfia, az *International Bibliography of Social and Cultural Anthropology* 1. és 2. kötete alapján szerző megállapítja, hogy a válogatás nem a legszakszerűbb, és az akadémiai Acták feldolgozása fogyatékos. A tanulmány megírása óta

megjelent 3. kötet (az 1958-i) már 8 magyar folyóirat anyagát ismerteti, amiben bizonyára része van annak, hogy néprajzi kutatóink a bibliográfia szerkesztőségével az összeköttetést megteremtették, és van gazdája a bibliográfia magyar anyagának.

RÓZSA György vizsgálatait néhány tudományágra vonatkozóan a múlt év folyamán kiegészítettük.

Az UNESCO támogatásával az International Committee of Historical Sciences szerkesztésében jelenik meg az *International Bibliography of Historical Sciences*. E bibliográfia meglehetősen késve jelenik meg, így 1960-ban csak az 1955. évi termést regisztráló kötet volt elemezhető. A magyar történelem címszó alatt 6 forráskiadvány, 8 könyv és 13 folyóirat, összesen 27 tételt ismertet. Ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy Románia 2 tétellel, Bulgária 1 tétellel, Csehszlovákia 14 tétellel, a nyugati államok között Belgium 3 tétellel szerepel, úgy ez a reprezentálás megfelelőnek látszik. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a bibliográfiának olyan fejezeteiben, mint „újkori történelem”, „irodalomtörténet”, „bibliográfiák”, „általános művek”, „művelődéstörténet”, „sajtótörténet”, „gazdaságtörténet” stb. meg lehetőséggel, a recenzioók megjelölésével együtt megtaláljuk a magyar anyagot. Meg kell tehát állapítanunk, hogy Történettudományi Intézetünk bibliográfiai osztálya *mintaszerű* munkát végzett. Meg kell említenünk azonban azt is, hogy Németországban az a gyakorlat alakult ki, hogy a leipzigzi Deutsche Bücherei küldi be a mindkét Németországra vonatkozó teljes anyagot. Ennek indoka az, hogy ez a nagyjelentőségű nemzetközi bibliográfia nem csupán a szorosan vett történettudományi irodalmat tartja nyilván.

A klasszika-filológia világszerte elismert reprezentatív kurrens bibliográfiája, a MAROUZEAU-féle *L'année philologique* általában az akadémiai *Acták*at és a magyar tudósok külföldön megjelent klasszika filológiai tanulmányait ismerteti, mégpedig a berlini Humboldt Egyetem által kiadott *Bibliotheca Classica-Orientalis* alapján, mely a nevezett egyetemre járó folyóiratok tartalmát regisztrálja. A népi demokráciák klasszika-filológiai termésének feltárásához ez jelenti az egyetlen komoly segítséget. A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a alapján a következőket lehet megállapítani: az 1957. év termését nyilvántartó kötetből az év folyamán megjelent következő nagyjelentőségű és nemzetközi nyilvántartásra méltán számottartó tanulmányok adatai hiányzanak: SURÁNYI Bálint — BÁRCZI Géza — PAIS Dezső: *Adalékok a Gallicusok nemzeti hovátartozásának kérdéséhez*. (Magyar Nyelv, 1957, 3—4. sz.), HUSZTI József: *Az Ovidius legenda*. (Antik Tanulmányok, 1957. 4. köt.), HARMATTA János: *A durai parthus pergamen*. 1—2. rész. (Antik Tanulmányok, 1957. 4. köt.)

A levonható következtetések így foglalhatók össze:

a) A nemzetközi kurrens társadalomtudományi bibliográfiákban a magyar anyag kellő reprezentálására két okból van szükség. Egyrészt ez biztosítja a magyar tudomány eredményeinek nemzetközi felhasználását, másrészt ez teszi lehetővé, hogy hazánk társadalmi berendezkedéséről, történetéről a külföld azokat a felvilágosításokat kapja meg, amelyek saját szocialista fel fogásunkat tükrözik.

b) A feltáráshoz kerülő anyag összegyűjtésében és értékelésében aktív részt kell vállalni. A Magyar Tudományos Akadémia intézeteinek, tudományos és szakkönyvtárainknak szervezetten kell a nemzetközi kiadványok magyar és magyar vonatkozású anyagának feltárásában részt venniük.

IV/3. Olyan kurrens társadalomtudományi bibliográfiák készítése, melyek a *külföldi* irodalomról folyamatosan tájékoztatnak, nálunk még nem vált általános gyakorlattá.

A rendelkezésünkre álló másodfokú bibliográfia: *A magyar bibliográfiák bibliográfiája 1956—1957* (Összeáll. BÉLLEY Pál és F. WENDELIN Lidia, Bp. 1960.) és saját kiegészítésünk alapján az ilyen irányú bibliográfiai tevékenységről a következő kép alakult ki:

A társadalomtudományok területén jelenleg a következő intézmények végeznek a külföldi szakirodalomról többé-kevésbé szabályos időközökben, rendszeres bibliográfiai feltárást:

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ: a *Könyvtári Figyelő* bibliográfiai rovata a könyvtártudománnyal és bibliográfiával foglalkozó külföldi szakirodalom válogatott bibliográfiája.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára beosztásában, tartalmában mintaszerű dokumentációs kiadványa, a *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*. A tájékoztató közleményeken kívül referáló és regisztráló jellegű bibliográfiát közöl a témáról.

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára külföldi könyv- és folyóiratcikk-bibliográfiát ad ki.

Marr Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára a tanszéki dolgozók részére ad ki bibliográfia jellegű tájékoztatót a külföldi irodalomról.

MTA Állam- és Jogtudományi Intézete dokumentációs szemléje a külföldi jogi irodalom köréből kurrens bibliográfia jellegű.

Hadtörténeli Intézet egy ízben jelentette meg a *Hadtörténeli Közleményekben* a külföldi folyóiratok hadtörténelmi repertóriumát.

Országos Pedagógiai Könyvtár. A Neveléstudományi tájékoztató folyamatosan ismerteti a külföldi szakirodalom egy részét.

Magyar Néprajzi Múzeum Könyvtára. Az Index Ethnographicus c. kiadvány a külföldi szakirodalom bibliográfiai feldolgozása.

Testnevelési Tudományos Tanács. Külföldi szakirodalmi tájékoztatója rendszerező jellegű annotált bibliográfia.

MTA Földrajztudományi Kutatócsoport. Földrajzi dokumentáció c. kiadványa annotált kurrens bibliográfia.

Szándékosan mellőztük a könyvtárak gyarapodási jegyzékeinek felsorolását. Ezek, bár a tudományos tájékoztatás fontos segédeszközei, nem tekinthetők bibliográfiáknak. Mivel nem célunk a tudományos tájékoztatás jelenlegi helyzetének vizsgálata, csupán e tevékenység egyik legfontosabb ágának, a bibliográfiai munkának elemzésére törekszünk, kizárólag a külföldi irodalmat feltáró kurrens bibliográfiák felsorolására szorítkoztunk, — hozzá kell tennünk, hogy nem a teljesség, hanem a bizonyítás igényével.

Úgy gondolom, a felsorolás világosan mutatja a következőket:

a) a külföldi irodalom hazai kurrens feltárását nem minden tudományági alapkönyvtár és nem minden speciális gyűjtőkörű szakkönyvtár tartja feladatának;

b) a külföldi irodalom hazai kurrens feltárása nem rendszeres, nem tervszerű, hanem esetleges.

Ezek a jelenségek korántsem „hazai specialitások”, hanem a társadalomtudományok bibliográfiai feltárása terén mutatkozó *általános* jelenségek.

Közismert tény, hogy a tudományos tájékoztatás szükségessége először a természettudományok és alkalmazott tudományok területén jelentkezett, annak módszerei, technikája az alkalmazott tudományokban nyert először alkalmazást. A gyakorlati szükségesség hozta létre a tudományos tájékoztatás

egyik legfontosabb eszközének, a kurrens bibliográfiának új formáit, nemzet és nemzetközi szervezetségét. Ezzel a gyors iramú fejlődéssel a humán és társadalomtudományok nem tudtak lépést tartani. Az okok elemzése nem tartozik feladataim közé, elég talán, ha azt említem, hogy azok a konkrét, kézzelfogható, „pénzben lemérhető” eredmények, melyek az alkalmazott tudományok esetében gyakran mutatkoznak a szervezett, alapos és korszerű kurrens bibliográfiai feltárás következményeiként, a társadalomtudományok és főleg a humán tudományok esetében nem kimutathatók.

Ma azonban az a helyzet, hogy a társadalomtudományok művelői mindinkább hangoztatják a külföldi irodalomról való kurrens bibliográfiai tájékoztatás szükségességét, sőt az alkalmazott tudományokban meghonosodott tudományos tájékoztatási módszerek átvételét. A nemzetközi bibliográfiai kiadványok, az UNESCO kezdeményezései ezt az igényt igyekeznek kielégíteni.

A döntő kérdés azonban az, hogy megelégedhetünk-e azzal a helyzettel, hogy a külföldi szakirodalmat a külföldi nemzeti szakbibliográfiák, illetve a nemzetközi szakbibliográfiák folyamatosan feltárják.

E kérdésre „elvi síkon” nem lehet választ adni. A kutatás igényei adják meg erre a konkrét feleletet. Ezeket az igényeket nálunk determinálja az a tény, hogy szocialista társadalomban élünk és a kurrens bibliográfiától is megköveteljük, hogy az irodalom hasznosítását szocialista társadalmunk javára tegye lehetővé.

Az igények számbavételét, annak megvizsgálását, hogy a nemzetközi szakirodalmat kurrensen nyilvántartó külföldi bibliográfiai kiadványok milyen mértékben elégíthetik ki a szakterület igényeit, a hiányok pótlását a tudománytervezés egyik döntő feladatának tartjuk. Ennek a munkának elvégzéséhez ismét a szakemberek és a tudományos könyvtárak, szakkönyvtárak, bibliográfiai munkát végző intézmények együttműködésére van szükség. A jelen helyzet arra mutat, hogy ez az együttműködés még nem valósult meg.

A szükségletek és igények szabják meg tehát, hogy a külföldi szakirodalomból mi az, amit hazai intézményeinknek, könyvtárainknak folyamatosan fel kell tárniok.

A külföldi szakirodalomnak azonban van egy része, amelynek hazai kurrens feltárása a társadalomtudományok területén feltétlenül ahhoz az anyaghoz tartozik, amely kurrensen nyilvántartandó. Ez a külföldi szakirodalom magyar vonatkozású része.

A hungarica anyag nyilvántartásának szükségességét az ún. nemzeti tárgyú tudományágak és ismeretágak esetében nem is kell külön indokolni. A magyar történelem kutatói számára bizonyára éppen olyan fontos a magyar történelem valamely problémájával foglalkozó külföldi közlemény, mint a hazai. A magyar irodalom nyilvántartásának éppen olyan szerves része a magyar írók külföldön megjelent munkáinak és a magyar irodalmi alkotások fordításainak nyilvántartása, mint az eredeti műveké. A magyar irodalom külföldi visszhangjának regisztrálása nemcsak érdekes, de tanulságos is. A magyar néprajz, magyar földrajzi irodalom szerves része a külföldön megjelent, e tárgyakkal foglalkozó publikáció.

A külföldi kurrens nemzeti bibliográfiák — egyetlen kivétellel — ezt a feltáró munkát számunkra nem végzik el. Ez az egyetlen kivétel a Szovjetunió mintaszerű nemzeti bibliográfiája, a *Knizsnaja Letopisz*, melynek heti füzetei nyelvek szerinti mutatót tartalmaznak, negyedévi és évi kumulációinak földrajzi mutatói lehetőséget nyújtanak a Magyarországra vonatkozó iroda-

lom feltárásához, és egy további mutató a külföldi nyelvekből, így a magyarból való fordításokat tünteti fel. A Szovjetunió kurrens nemzeti bibliográfiája azonban kivétel, tehát a folyamatos nyilvántartás a mi feladatunk.

A nemzetközi művelés tárgyát képező társadalomtudományok magyar vonatkozású anyagának folyamatos feltárása ugyancsak elengedhetetlen. Az, hogy a külföldi közgazdasági, statisztikai, politikai, művészettörténeti, zenei stb. szakirodalom milyen magyar vonatkozásokat tartalmaz, sokszor gyakorlati jelentőségű, legtöbbször pedig legalábbis fontos adalékot jelent a tudományág művelője számára.

A hungarica gyűjtés és nyilvántartás az OSzK feladata és a nemzeti bibliográfiával kapcsolatos probléma a külföldi magyar vonatkozású irodalom folyamatos feltárása. Ha a nemzeti könyvtárral szemben azt a követelményt támasztanánk, hogy a magyar vonatkozású nyomtatványokat, tehát nemcsak a könyveket, hanem a magyar vonatkozású közleményeket tartalmazó folyóiratokat is teljességre törekedve illessze gyűjteményébe, úgy ez irreális, az adott lehetőségekkel nem számoló követelmény lenne. Az irodalom szóródásának jelensége a magyar vonatkozású irodalom esetében még fokozottabb mértékben mutatkozik meg, mint a szakirodalom esetében, hiszen nem egyetlen szakterület irodalmáról van szó. Tudomásul kell vennünk tehát, hogy a hungarica bibliográfia teljes egészében nem lehet primér, hanem igen nagymértékben csak szekundér bibliográfia.

A hungarica feltárás tehát a gyűjtéstől részben függetlenné váló feladatot jelent. Ha azonban elfogadjuk annak szükségességét, hogy a társadalomtudományok szakirodalmából a magyar anyagot folyamatosan feltárjuk, e feltárás megszervezéséről másképpen kell gondoskodnunk.

Az egyedüli eredményesnek ígérkező eljárás az országba járó külföldi társadalomtudományi szakfolyóiratok magyar vonatkozású anyagának *munkamegosztás és könyvtári együttműködés* alapján való feltárása. Az országba járó külföldi folyóiratok központi nyilvántartása rendelkezésünkre áll. A tudományos és szakkönyvtárak együttes feladata lenne ennek alapján kijelölni azokat a könyvtárakat, amelyek vállalnák egyes folyóiratok magyar vonatkozású anyagának folyamatos bibliográfiai feltárását. Így biztosítható lenne valamennyi számottevő folyóirat magyar vonatkozású anyagának feltárása. A könyvtárak feladatai és gyűjtőköre részben már amúgyis meghatározzák az állományba kerülő folyóiratok jellegét. Így tehát biztosítható az is, hogy egy meghatározott folyóirat hungarica jellegű anyagának bibliográfiai feltárása a szakterület irodalmát többnyire amúgyis feltáró könyvtár feladatává váljék. Jelen esetben a bibliográfiai feldolgozás „tájékoztató kartonok” formájában történne. E tájékoztató kartonok — vagyis a cédula formájú, nem szükségszerűen publikált bibliográfia — másodpéldánya az Országos Széchényi Könyvtár birtokában, a nemzeti könyvtár hungarica bibliográfiai szolgáltatásainak egyik alapvető támasza lehetne.

A külföldi magyar vonatkozású szakirodalom feltárásában komoly támaszt jelenthetnek külföldi kulturális intézményeink is. Ezeknek — még nem kellően tudatosított — feladatai közé tartozik működési területükön a magyar vonatkozású irodalom figyelése. Kapcsolatuk a nemzeti könyvtárral a külföldi magyar vonatkozású szakirodalom eltérésének teljességéhez járulhatna hozzá.

A társadalomtudományi szakbibliográfiákkal kapcsolatban még sok, főleg szervezési és szerkesztési problémát lehetne felvetni. De célunk nem lehetett az, hogy egy bibliográfusok, könyvtárosok, szakemberek által oly sok odaadással, szorgalommal és hozzáértéssel művelt munkaterület valamennyi problémáját elemezzük. Az elsődleges cél a kérdések felvetése volt, és ha e kérdések felett termékeny vita alakul ki, nem végeztünk hiábavaló munkát.

JÁNOS SZENTMIHÁLYI: SOME PROBLEMS OF SPECIAL BIBLIOGRAPHIES OF THE SOCIAL SCIENCES, HUMANITIES AND ARTS IN HUNGARY

The social scientist, the scholar and student of humanities and arts have not the same needs and requirements as regards special bibliographies as the scientist or he who is engaged in research or study of applied sciences. The main differences are the following:

The former have a greater need for retrospective bibliographies, than the latter ones; the different forms of current bibliographies are often more important for the scientist and for those who are engaged in applied research, than for those whose study and research have in some respect a historical character; bibliographies registering the national literature are of some importance for those who deal with so-called national subjects (national history, national literature, social anthropology etc.) while scientists need nearly always the registration of the international literature.

The documentary value of the items registered by a special bibliography is also different in the two main fields. Social scientists, historians, etc. show a deep interest for items which may generally be considered as non-essential. Therefore the bibliographer confronts a very difficult task. The practice of some Hungarian special bibliographies — to strive at completeness — did not prove good.

The different kinds of special bibliographies are analysed by the paper in order to determine the insufficiencies of recent Hungarian special bibliographies and to specify the future tasks of bibliographers.

It would be too great a task to strive at the compilation of comprehensive bibliographic syntheses of the different branches of learning, covering the whole international literature, but there is a want for bibliographic introduction and guides needed by students of practically all the disciplines. The lack of them is striking. There are no more than two or three of them. The problem is closely connected with the teaching of bibliographic tools. This practice should be made general.

Branches of learning having a national character, such as the history of the country and local history, history of the national literature, Hungarian linguistics, law, art history etc. need the retrospective bibliographic synthesis of the respective branch of learning. Some of these needed syntheses are already available (Hungarian history till 1867, history of Hungarian arts, archaeology of the Danubian basin) though for instance, the need for a Hungarian equivalent of the *Cambridge Bibliography of English Literature* is badly needed. These bibliographies should be edited by the respective institution of the Academy of Sciences.

Subject bibliographies meet a modern and very general claim. The paper points out that the choice of the subjects are so to say given. There exists a fifteen year national plan of research. Bibliographers, who undoubtedly must be specialists of the subjects as well as trained bibliographers should focus their interest on the tasks assigned by the plan. Some of these subjects are listed by the paper.

The problems of current special bibliographies are analysed from three angles:

1 *The current registration of Hungarian special literature.* Author's point of view is that a well constructed national bibliography comprising several bibliographies (of books, articles etc.) must satisfy the needs for current registration of national special literature. Therefore the task is to fill in the present lacks of our current national bibliographic system. To make international bibliographic control easier, the duty of a small country like ours, is to publish abstracts of her scientific and scholarly publications in at least two languages spoken all over the world. The foundation of such an abstracting journal is recommended.

2 *The current registration of Hungarian special literature in international bibliographies.* The number and quality of the Hungarian entries in some of these bibliographies are analysed (*Current Sociology, International Bibliography of Economics, International Bibliography of Political Sciences, International Bibliography of Social and Cultural Anthropology, International Bibliography of Historical Sciences*, etc.). The result of the analyses is: if an institution of the Academy of Sciences cares for the current registration of the special literature by its bibliographic department and participates in the work of the editing international organization, the representation of Hungarian special literature is adequate in the international bibliography too (see for instance *International Bibliography of Historical Sciences*). The paper's suggestion is: the practice of the Historical Institute of the Academy of Sciences should be made general.

3 *Current bibliographies of foreign special literature.* A number of institutions publishing special bibliographies and information bulletins containing entries and abstracts of foreign special literature is listed and the quality of these bibliographies is evaluated. The paper stresses the greater value of the use of high standard international and foreign indexes and abstracting journals. However, indexing foreign special literature with a Hungarian subject or concerning Hungary is of importance. The paper therefore, suggests inter-library cooperation on purpose to index papers with a Hungarian subject in the foreign periodicals of the libraries. The index should be kept by the National Library.